

LU
1987/88:9

Lagutskottets betänkande

1987/88:9

om upphovsrättsliga frågor

Sammanfattning

I betänkandet behandlas fem motioner om olika upphovsrättsliga frågor. Motionerna rör utnyttjande vid vårdinrättningar av inspelade TV-program (c), upphovsrätten till musikaliska verk (s), ersättning till uphovsmän vid offentlig visning av konst (vpk), tiden för upphovsrättsligt skydd (m) och rätten till fotografiska bilder (fp).

Motioner

Motion 1986/87:L802 av Bengt Harding Olson och Ylva Annerstedt (båda fp) vari yrkas

1. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om skydd av fotografier inom ramen för upphovsrättslagen,
2. att riksdagen — om yrkande l ej bifalls — hos regeringen begär förslag till sådan ändring i lagen (1960:730) om rätt till fotografisk bild som i motionen anförts om rätten till beställd bild.

Motion 1986/87:L807 av Kersti Johansson och Rune Backlund (båda c) vari yrkas att riksdagen hos regeringen begär en översyn av den upphovsrättsliga lagstiftningen i syfte att möjliggöra inspelning av TV-program på ålderdomshem och sjukhem för senare visning på samma villkor som i det egna hemmet.

Motion 1986/87:L808 av Per Olof Håkansson (s) vari yrkas att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad som i motionen anförts om klarläggande av bl. a. rättighetssituationen inom musikområdet i enlighet med vad som anges i motionen.

Motion 1986/87:L809 av Lars Werner m. fl. (vpk) vari — med hänvisning till vad som anförts i motion 1986/87:Kr264 — yrkas att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna att visningsersättningen skall grundas på upphovsrättsliga principer.

Motion 1986/87:L814 av Lars Ahlmark (m) vari yrkas att riksdagen hos regeringen begär förslag om ändring av upphovsrättslagen av innebörd att upphovsrätten för litterära och konstnärliga verk ges en varaktighet av 70 år.

Lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och musikaliska verk ger ett tidsbegränsat skydd åt den som skapat ett litterärt eller konstnärligt verk. Skyddet innebär att den som skapat verket har rätt att utnyttja detta ekonomiskt och har ett visst ideellt betonat inflytande över hur och i vilka sammanhang det används. Har flera medverkat vid tillkomsten av det skyddade verket har var och en av dem upphovsrätt. Så kan t. ex. vara fallet beträffande ett filmverk, där upphovsrätten kan tillkomma manusförfattare, regissör, producent, arkitekter, koreografer m. fl.

Begreppen litterärt och konstnärligt verk i lagen är mycket vidsträckta. Till litterära verk räknas bl. a. skönlitteratur och beskrivande framställningar i ord såsom vetenskapliga arbeten och handböcker. Som konstnärliga verk räknas i princip alla former, där verk skapas i syfte att nå en konstnärlig verkan, t. ex. i bild, rörelse eller toner. Till denna grupp hör bl. a. målningar, alster av bildhuggarkonst, sceniska verk som teaterpjäser och koreografiska verk, musikaliska kompositioner både när de framförs och framträder i notskrift samt filmverk, både spelfilm och under vissa förutsättningar kortfilmer och journalfilmer.

För att en produkt över huvud taget skall anses som ett verk och därmed komma i åtnjutande av skydd enligt lagen måste den ha vad man brukar kalla verkshöjd. Samma sak kan också uttryckas så, att en produkt är ett verk, om den praktiskt sett inte har kunnat framställas av två personer oberoende av varandra. Utanför skyddet faller därför idéer och uppslag som flera kan tänkas komma på, vanliga nyhetsmeddelanden, vardagliga samtal, enklare nyttoföremål och andra prestationer av rutinmässig eller alldaglig karaktär.

Ett auktorverk kan framträda i många olika former. Det kan vara fixerat på ett materiellt underlag, dvs. i ett exemplar. Exemplar av verket är inte blott en bok eller en målning som kan ge en omedelbar upplevelse av verket, utan också en grammofonskiva, en filmremsa, en trycksats, en matris osv., som endast medelbart kan ge en sådan upplevelse. Verket kan också framträda i obeständig form, t. ex. i uppläsarens ord, i tonerna av ett musikstycke, i bilden på filmduken eller televisionsskärmen. Alla former varit verket framträder faller inom dess skyddssfär, även bearbetningar.

Upphovsrätt uppkommer utan några formaliteter, så snart upphovsmannen har gjort det skapade verket på något sätt tillgängligt för annan. En sådan uppkommen, ursprunglig upphovsrätt kan endast tillkomma den fysiska person som skapat verket. En juridisk person, t. ex. ett filmföretag, kan inte vara upphovsman. Om upphovsmannen är anställd med uppgift att framställa upphovsrättsligt skyddade verk övergår åtminstone i viss omfattning upphovsrätten till arbetsgivaren. I vad mån rätten övergår beror på olika omständigheter, bl. a. innehålllet i anställningsavtalet.

Upphovsmannens rätt att ekonomiskt utnyttja sitt verk innefattar en principiell ensamrätt att framställa exemplar av verket och att göra verket tillgängligt för allmänheten, t. ex. genom att framföra eller visa det offentligt och sprida exemplar av verket. Som framställning av exemplar anses bl. a. inspelning av verket på band eller annan anordning från vilket det kan återges.

Att framföra ett verk offentligt betyder att presentera verket för allmänheten i obeständig form, att läsa upp en dikt, spela ett musikstycke, visa en film, utsända ett verk i ljudradio eller televisionen osv. Ett framförande är offentligt, när det sker på en plats, dit allmänheten äger tillträde. Härmed jämställs det fallet att framförandet anordnas i förvärvsverksamhet inför en större sluten krets, framför allt på en större arbetsplats (s. k. industrimusik).

Upphovsrättslagen innehåller också regler om s. k. närstående rättigheter. Dessa regler ger musiker, skådespelare och andra utövande konstnärer ett rättsligt skydd då de framför litterära eller konstnärliga verk. Sådana framföranden får inte utan konstnärens samtycke spelas in på film, varmed jämställs videogram, på fonogram, varmed avses alla upptagningar av ljud (grammofonskivor, kassettband m. m.) eller på annan anordning genom vilken de kan återges. De får inte heller utan rättighetshavarens samtycke sändas ut i bl. a. radio eller TV. Inspelningar av framföranden får mångfaldigas endast med konstnärens medgivande. Vidare gäller att utövande konstnärer har rätt till ersättning då ljudinspelningar används vid radio, TV-sändningar eller utnyttjas offentligt i förvärvssyfte.

Till de närstående rättigheterna räknas även det skydd som fonogramproducenter samt radio- och TV-företag har enligt upphovsrättslagen. Fonogram får inte utan producentens samtycke eftergöras eller överföras till andra anordningar genom vilka de kan återges. Vidare har fonogramproducenten rätt till ersättning då ljudupptagningen används vid radio- eller TV-sändning. Beträffande radio- och TV-företagen gäller att deras sändningar inte utan medgivande får återutsändas eller spelas in på en anordning genom vilken de kan återges. Gjorda inspelningar får inte överföras till någon annan sådan anordning såvida inte företaget samtycker.

Skyddet för upphovsmän, utövande konstnärer m. fl. är i vissa avseenden inskränkt av hänsyn till allmänna eller enskilda intressen.

Den som gör intrång i de rättigheter som lagen ger upphovsmän och andra rättighetshavare kan dömas till straff och förpliktas utge skadestånd.

Fotografers rättigheter till sina bilder regleras inte i upphovsrättslagen utan i lagen (1960:730) om rätt till fotografisk bild. Skyddet för fotografiska bilder liknar i sina huvuddrag upphovsrätten.

Den upphovsrättsliga lagstiftningen gäller främst svenska verk och prestationer. Genom Sveriges anslutning till olika internationella konventioner har Sverige förpliktat sig att ge skydd också åt verk och prestationer med ursprung i ett stort antal andra länder. Den svenska lagstiftningen bygger liksom motsvarande lagar i andra nordiska länder på innehållet i dessa konventioner. Bland sådana konventioner kan här nämnas särskilt 1886 års Bernkonvention för skydd av litterära och konstnärliga verk, 1952 års Världskonvention om upphovsrätt och 1961 års Internationella konvention om skydd för utövande konstnärer, framställare av fonogram samt radioföretag (Romkonventionen). Konventionerna bygger på i huvudsak två principer. Den ena är att varje konventionsstat skall ge samma skydd åt verk och prestationer från andra konventionsstater som staten i fråga ger sina nationella verk och prestationer. Den andra är att en konventionsstat är förpliktad att garantera de andra konventionsstaternas verk och prestationer visst minimiskydd.

Den svenska upphovsrättslagstiftningen är sedan år 1976 föremål för en allmän översyn av upphovsrättsutredningen (Ju 1976:02). Också i övriga nordiska länder pågår liknande utredningsarbeten.

Upphovsrättsutredningen bedriver sitt arbete i etapper och har tidigare avlämnat fem förslag som lett helt eller delvis till lagstiftning.

Utnyttjande av inspelade TV-program

Gällande regler

Upphovsrättslagen ger den som skapat ett TV-program en rätt att utnyttja programmet ekonomiskt under förutsättning att programmet har s. k. verkshöjd. Har flera — i egenskap av exempelvis manusförfattare, regissör och tonsättare — medverkat vid tillkomsten har envar av dem en sådan rätt. Rätten att utnyttja programmet ekonomiskt består i en ensamrätt att göra en inspelning av programmet på exempelvis videogram, att framställa kopior av inspelningen och göra programmet tillgängligt för allmänheten genom att sända ut det i en TV-sändning eller på annat sätt visa det offentligt. Med offentlig visning jämställs fall då framförandet sker inför en större slutna krets om framförandet sker i förvärvsverksamhet. I praktiken innebär sistnämnda regel att i vart fall visningar som anordnas för fler än 50 personer, exempelvis av en arbetsgivare för sina anställda, faller inom upphovsmännens rätt. I rättspraxis har framförande av musik som anordnats av ett landsting för patienter m. fl. inom den slutna vården bedömts vara inte offentligt. I den del framförandet i fråga också kunde avlyssnas i de anställdas utrymmen dit allmänheten inte hade tillträde har framförandet bedömts inte ha skett i förvärvssyfte och därför inte som offentligt. Upphovsmännens ensamrätt att göra inspelningar omfattar också rätten att spela in program som sänds ut i TV eller annars visas offentligt. I sistnämnda hänseende finns det emellertid en viktig begränsning av ensamrätten. Privatpersoner har nämligen rätt att för sitt enskilda bruk framställa enstaka kopior av offentliggjorda verk. En enskild person har alltså rätt att spela in ett program som sänds ut i radio eller TV. I uttrycket enskilt bruk ligger att en sådan inspelning bara får ske för användning inom den närmaste familje- eller vänkretsen och inom mindre sammanslutningar av privat eller personlig karaktär.

Även de utövande konstnärerna som uppträder i ett TV-program samt TV-företaget har en viss ensamrätt till programmet. Bl. a. får utsända program inte spelas in utan deras tillstånd. Även här gäller emellertid undantag då inspelningen sker för enskilt bruk. Vidare skyddas TV-företag mot att inspelningar av sändningar visas offentligt utan deras tillstånd.

När det gäller dem som medverkar i TV-program som fotografer har de enligt fotografilagen i princip samma rättigheter som uphovsmännen.

Motionsmotivering

I motion L807 (c) framhålls att många som vistas på sjukhem eller ålderdomshem av olika skäl inte har möjlighet att följa TV-programmen på

kvällstid. Enligt motionärerna skulle emellertid deras intresse att kunna få del av TV-utbudet kunna tillgodoses genom att programmen spelades in på videogram som kunde visas under dagtid. Motionärerna påpekar att upphovsrättslagen för närvarande lägger hinder i vägen för en sådan service. Med hänvisning till att ålderdomshem och sjukhem får anses som en ersättning för det egna hemmet där inspelning av TV-program är tillåten hävdar motionärerna att upphovsrättslagen bör ändras.

Upphovsrättsutredningen

Som inledningsvis berörts ses den upphovsrättsliga lagstiftningen för närvarande över av upphovsrättsutredningen. Arbetet bedrivs etappvis, och i den nu pågående etappen övervägs bl. a. frågor om det s. k. halvskilda bruket, dvs. sådan inspelning och annan kopiering av upphovsrättsligt skyddade verk som utförs inom företag, institutioner m. m. för organisationens räkning. Ett betänkande från utredningen om dessa frågor väntas bli avlämnat omkring årsskiftet 1987-1988.

Ersättning vid offentlig visning av konst

Gällande ordning

Enligt upphovsrättslagen har den som skapat ett konstnärligt verk, t. ex. en tavla eller en skulptur, i princip samma rätt som andra upphovsmän att bestämma huruvida och i vad mån verket skall göras tillgängligt för allmänheten genom bl. a. offentligt framförande eller visning. Beträffande konstnärliga verk finns dock bl. a. den begränsningen av ensamrätten att utgivna eller överlåtna exemplar av konstverk fritt får visas offentligt på annat sätt än genom film eller i TV.

När det gäller konstnärliga verk som finns i offentliga institutioners ägo och som visas för allmänheten eller används på annat allmännyttigt sätt anvisar staten varje år medel som ersättning åt konstnärerna. Bestämmelser om visningsersättning finns i förordningen (1982:600) om Sveriges bildkonstnärsförbund. Ersättningen tillförs Sveriges bildkonstnärsfond som inrättades år 1982. Frågor rörande fonden handläggs av en styrelse inom konstnärsnämnden. Ersättning ur fonden kan endast utgå till den som är svensk medborgare eller som har sin vanliga vistelseort här i landet. Fondmedlen får användas dels till ändamål som syftar till att ge yrkesverksamma bild- och formkonstnärer ekonomisk och arbetsmässig trygghet, dels till andra ändamål som berör verksamhet inom bildkonstens område. Med fondmedel betalas också viss del av konstnärsnämndens förvaltnings- och lokalkostnader.

Motionsmotivering

Motiveringen till yrkandet i motion L809 (vpk) finns i motion 1986/87:Kr264, där motionärerna framhåller att visningsersättningen principiellt sett är likställd med lön. Enligt motionärerna är det otillfredsställande

att ersättningen, såsom för närvarande sker, ensidigt bestäms av staten utan att förhandlingar dessförinnan genomförts med Konstnärernas riksorganisation. Motionärerna anser att av principiella skäl visningsersättningen bör ställas på upphovsrättslig grund.

Tidigare behandling

Ett motionsyrkande med samma syfte som det nu aktuella behandlades av riksdagen våren 1986. I sitt av riksdagen godkända betänkande i ärendet (LU 1985/86:32) avstyrkte utskottet bifall till motionsyrkandet med hänvisning till att frågan om visningsersättning skulle komma att tas upp av upphovsrättsutredningen.

Upphovsrätten till musikaliska verk

Gällande ordning

Med musikaliska verk avses i upphovsrättslagen musikaliska kompositioner, och det upphovsrättsliga skyddet för dem omfattar alla de former som verket kan framträda i, främst då framföranden, inspelningar och notskrift. Liksom när det gäller andra upphovsrättsligt skyddade verk har upphovsmannen till ett musikaliskt verk en ensamrätt att framställa exemplar (kopior) av verket och framföra verket offentligt. Utan uphovsmannens samtycke får dock privatpersoner framställa enstaka exemplar för enskilt bruk. Beträffande vad som avses med enskilt bruk hänvisas till framställningen ovan. Varje nothäfte och inspelning vari verket framträder är ett exemplar av verket. I uphovsmannens rättigheter ingår också en rätt att ensam bestämma över om och i vilken omfattning exemplar av verket skall spridas till allmänheten t. ex. genom försäljning, uthyrning eller utlåning. Rätten att sprida exemplar av verket är emellertid inskränkt i betydelsefulla hänseenden. Enligt 23 § upphovsrättslagen får sålunda exemplar av litterära och musikaliska verk sedan de en gång givits ut fritt spridas vidare bland allmänheten. På grund av denna bestämmelse kan bl. a. utlåning inom ramen för den offentliga biblioteksverksamheten bedrivas utan uphovsmännens tillstånd. När det gäller musikaliska verk gäller dock att uthyrning och därmed jämförlig verksamhet inte får ske utan samtycke från uphovsmannen.

Upphovsmannen kan helt eller delvis överlåta sin rätt att utnyttja verket ekonomiskt. Sålunda kan genom förlagsavtal en förläggare få rätt att genom tryck eller på annat liknande sätt mångfaldiga och ge ut exempelvis ett musikverk.

Motionsmotivering

I motion L808 (s) framhålls att det för ett aktivt musikliv är ett vitalt intresse att tillgången till noter kan tryggas. Det sagda gäller såväl de stora statsunderstödda symfoniorkestrarna som de små amatörkörerna. Motionären hävdar att det i dag finns en mängd förhållanden som utgör hinder för

musiklivet att få tillgång till notmaterial. Dessa hinder beror mera sällan på tonsättarnas uppträdande. Mera betydelsefulla i åtminstone ekonomiskt och juridiskt hänseende är förläggare, försäljare, uthyrare och andra som kan ha rättigheter till musikaliska verk. Enligt motionären kan musiklivets möjligheter att få tillgång till noter kortsiktigt förbättras genom den moderna kopieringstekniken, något som i ett annat perspektiv kan leda till en kulturpolitisk utarmning. Motionären anser att förhållandena på musikområdet måste klarläggas och att detta uppdrag lämpligen bör anförtros upphovsrättsutredningen.

Tidigare behandling

Regeln i upphovsrättslagen att uthyrning av musikaliska verk kräver samtycke från upphovsmannen fick sin nuvarande utformning genom en lagändring år 1982 (prop. 1982/83:40, LU 11). Tidigare gällde att uthyrning av noter men inte inspelade verk omfattades av upphovsmannens rättigheter.

När det gällde upphovsmannens rättigheter vid uthyrning av noter framhölls i det till grund för upphovsrättslagen liggande betänkandet (SOU 1956:25 Förslag till lag om upphovsmannarätt till litterära och konstnärliga verk, m. m.) att inom musikförlagsbranschen uthyrning var en normal form för distribution av mer omfattande notmaterial, såsom noter till orkester- och körverk. De svenska musikförlagen ombesörjde i regel själva spridningen av sådana noter, varvid dessa i allmänhet uthyrdes mot viss avgift för varje utförande. Kända svenska köpare brukade dock få förvärva exemplar med äganderätt. Förlagen hade enligt betänkandet utan stöd av lagbestämmelser kunnat upprätthålla ett rätt effektivt uthyrningsmonopol, vilket i de flesta fall var en förutsättning för att verkets utgivning skall kunna finansieras. Då uthyrning emellertid blivit en normal form att förfoga över musikverk av detta slag, syntes det riktigast att hänföra uthyrningen till tonsättarens ensamrätt. Därigenom gav man bl. a. musikförlagen rättslig möjlighet att inskrida mot uthyrning, som äger rum utan tillstånd. I proposition 1959:17 med förslag till upphovsrättslag anslöt sig departementschefen till vad som anfördes i betänkandet.

Den år 1982 genomförda lagändringen varigenom upphovsmannens ensamrätt utvidgades till att avse också uthyrning av inspelningar av musikaliska verk föranleddes främst av behovet att motverka den skada som uthyrningsverksamhet av grammofonskivor kunde medföra för upphovsmän och andra rättighetsinnehavare. I sitt av riksdagen godkända betänkande i ärendet (LU 1982/83:11) framhöll utskottet att det är en grundläggande förutsättning för litterär och konstnärlig verksamhet och därmed för kulturlivet i stort att upphovsmän och andra rättighetsinnehavare tillförsäkras en rätt till ersättning för sina prestationer. Bland upphovsmännens möjligheter enligt gällande lagstiftning att utnyttja sina verk ekonomiskt hade rätten att mångfaldiga verket och sprida exemplaren till allmänheten stor betydelse. Att bl. a. uthyrning av grammofonskivor vid upphovsrättslagens tillkomst undantogs från spridningsrätten sammanhängde med att sådan uthyrningsverksamhet bedömdes inte bli särskilt vanlig eller skadlig för upphovsmännen. Utskottet påpekade vidare att den tekniska utvecklingen

hade medfört att möjligheterna för privatpersoner att kopiera fonogram ökat i väsentlig mån och på ett sätt som inte kunde förutses vid upphovsrättslagens tillkomst. En ökad kopiering ledde till inkomstbortfall för upphovsmännen och andra rättighetsinnehavare. Även för kulturlivet i stort uppkom det enligt utskottet negativa konsekvenser. Detta sammanhängde med att fonogrambolagen i viss utsträckning finansierar utgivningen av klassisk och nutida seriös musik, jazz och folkmusik med vinsterna från utgåvor av pop- och dansmusik. Eftersom det var fonogram med den senare sortens musik som i huvudsak kopierades minskade således det ekonomiska utrymmet för produktionen av fonogram som inte är direkt lönsamma.

Utskottet erinrade om att riksdagen i början av år 1982 behandlade två motioner angående åtgärder mot uthyrning av fonogram. I sitt av riksdagen godkända betänkande LU 1981/82:21 anförde utskottet att uthyrning av grammofonskivor på kort tid ökat kraftigt. Någon ersättning för uthyrningen utgick enligt utskottet inte till upphovsmännen och andra rättighetsinnehavare. Uppenbarligen torde det stora flertalet av dem som hyr grammofonskivor göra detta i syfte att föra över det inspelade verket till kassettband. Utskottet framhöll att enbart uthyrningsverksamheten ledde till en minskning av fonogramförsäljningen. Verksamheten medförde också att hemkopieringen av musikaliska verk ökar. Sammantaget hade alltså verksamheten betydande negativa konsekvenser för rättighetsinnehavarna och kulturlivet i stort. Det fanns därför enligt utskottets mening anledning att i görligaste mån försöka motverka de skadliga effekterna på verksamheten. Något initiativ från riksdagens sida ansågs dock inte då erforderligt med hänsyn till att upphovsrättsutredningen framlagt ett förslag till lagändring som tillgodosåg motionärernas önskemål.

Enligt utskottets mening hade skälen för en ändrad lagstiftning inte förlorat i styrka. Utskottet tillstyrkte därför bifall till att upphovsrättslagen ändrades så att upphovsmännens ensamrätt utvidgas till att också avse uthyrning av musikaliska verk i allmänhet.

Spörsmålet om musiklivets möjligheter att få tillgång till notmaterial har nära samband med frågan om kostnaderna för utskrift och utgivning av noter och eventuella statliga bidrag till täckande av dessa kostnader. I 1979 års budgetproposition (prop. 1978/79:100 bil. 12) konstaterades att utgivningen och distributionen av noter var bristfällig i många avseenden. Nyskrivna verk trycktes endast i mycket begränsad utsträckning. Även utgivningen av välkänd och gärna spelad äldre svensk musik hade stora luckor. Musikalier fanns sällan tillgängliga för utlåning på biblioteken, och på många håll fanns det också små möjligheter att köpa dem, bl. a. på grund av de strukturförändringar som hade skett inom musikhandeln. Mot denna bakgrund föreslogs i propositionen ökade bidrag till dels Musikaliska akademien för att stimulera utgivningen av noter till äldre svenska tonsättares verk, dels STIM:s informationscentral för svensk musik (Svensk musik) för notutgivning till samtida musik. Riksdagen beslöt i enlighet härmed (KrU 1978/79:24, rskr. 234).

Statens kulturråd överlämnade i augusti 1985 i anslutning till sin anslagsframställning för budgetåret 1986/87 en rapport om utgivning och distribution av noter. I rapporten gavs en utförlig beskrivning av notområdet. För-

slag lämnades även till ett treårigt åtgärdsprogram för statliga insatser på området. Förslagen avsåg statligt stöd till utskrift och utgivning av notmaterial till såväl klassisk som samtida svensk musik samt statsbidrag till folkbibliotekens notbestånd.

Kulturrådets förslag ledde till att för budgetåret 1986/87 anvisades medel för ett ökat bidrag till Musikaliska akademiens arbete med notutgåvor av klassiska verk.

För innevarande budgetår har det statliga bidraget till STIM/Svensk musik för notutgivning ökat med 724 000 kr. (prop. 1986/87:100 bil. 10 s. 447, KrU 1986/87:17). I propositionen framhöll föredragande statsrådet att det enligt hans mening var angeläget att den nya svenska musiken kan bli tillgänglig i form av notutgåvor. Produktion av notmaterial är kostnadskrävande samtidigt som försäljning av notutgåvor sällan är lönsam, mest beroende på en omfattande privatkopiering av noter. Statsrådet delade därför kulturrådets bedömning att ett ökat bidrag för notutskriften och notutgivning bör ges hög prioritet.

Spörsmålet om tillgången till notmaterial har också aktualiserats i Nordiska rådet genom ett medlemsförslag (A 796/k) om ett nordiskt notbibliotek. Medlemsförslaget har remissbehandlats. Nordiska rådets kulturutskott har i ett nyligen avgivet betänkande föreslagit att medlemsförslaget inte skall föranleda någon åtgärd från Nordiska rådets sida.

Tiden för upphovsrättsligt skydd

Gällande ordning

Den rätt som upphovsrättslagen ger den som skapat ett litterärt eller konstnärligt verk gäller under en tid av 50 år räknat från det år upphovsmannen dog. Har verket flera upphovsmän räknas tiden från det år den sist avlidne upphovsmannen dog. När det gäller verk som utgivits anonymt eller under en inte allmänt känd pseudonym eller signatur räknas skyddstiden från det år verket offentliggjordes.

Den i Sverige gällande skyddstiden överensstämmer med vad som föreskrivs i Bernkonventionen. Konventionens föreskrift i detta avseende är en minimiregel, och konventionsstaterna är oförhindrade att införa mera långtgående regler.

Sedan skyddstiden för ett verk gått ut får verket fritt utnyttjas av envar. En viss inskränkning i det fria utnyttjandet finns dock. Enligt 51 § upphovsrättslagen kan nämligen allmän domstol meddela förbud vid vite mot återgivande av ett litterärt eller konstnärligt verk på ett sätt som kränker den andliga odlingens intressen. Talan om vitesförbud får väckas av Svenska akademien, Musikaliska akademien och Akademien för de fria konsterna.

Som exempel på tillämpningen av denna skyddsregel kan nämnas att man i Finland föllit ett förlag som gett ut Alice i underlandet. Den siste mohikanen och Tom Sawyer i förkortade bearbetningar utan att ange att det inte rörde sig om originalversionerna. I Norge har det sätt på vilket Griegs musik återgavs i filmen Song of Norway ansetts falla under bestämmelsen. I Sverige har en tillämpning av bestämmelsen ifrågasatts när det gällde användningen av Michelangelos fresk Skapelsen i reklam för jeans.

I motion L814 (m) framhålls att den nuvarande skyddstiden för litterära och konstnärliga verk är för kort och att en förlängning till 70 år framstår som önskvärd. Som stöd för en förlängning åberopar motionären att det på sina håll saknas känsla för hur viktigt det är att litterära och konstnärliga verk inte skadas genom olika förändringar.

Motionären nämner som exempel härpå de diskussioner som förts kring psalmen Fädernas kyrka i samband med införandet av nya psalmboken. Psalmen i fråga hade enligt motionären utsatts för en pietetslös bearbetning som helt ändrat psalmens karaktär och gjort den onjutbar. Upphovsrättsshavarna vägrade att acceptera ingreppet, och 1986 års kyrkomöte beslöt därför att psalmen ej skulle medtas i den nya psalmboken. I anslutning till den diskussion som följde uttalades att redan inom några få år när upphovsrätten löpt ut skulle man kunna ändra som man ville i psalmen.

Författaren till psalmen J. A. Eklund avled 1945. Hans psalm Fädernas kyrka, tillkommen 1909, är enligt motionären allttjämt levande. Motionären anser att det är stötande att skyddet för detta verk i en snar framtid skall kunna genombrytas.

Rätten till fotografiska bilder

Gällande ordning

Fotografilagen reglerar fotografers rätt till sina bilder. Liksom upphovsrättslagen har den nuvarande fotografilagen tillkommit i samarbete med Danmark, Finland och Norge och bygger på internationella konventioner. De nämnda lagarna har gjorts tillämpliga med avseende på andra länder som tillträtt konventionerna.

Enligt huvudregeln i fotografilagen har den som framställt en fotografisk bild uteslutande rätt att genom fotografi, tryck, teckning eller annat förfarande framställa exemplar av bilden liksom att visa den offentligt. Fotografen har således en förfoganderätt över bilden, något som i huvudsak skyddar det ekonomiska värdet av bilden. Fotografilagen innehåller också regler om ett ideellt skydd av bilden.

För beställt fotografi gäller särskilda regler. Enligt 14 § fotografilagen tillkommer rätten till sådan bild beställaren, om inte annat uttryckligen har avtalats. Fotografen får dock på sedvanligt sätt ställa ut bilden i reklam syfte, om inte beställaren förbjuder det. Även om fotografen har förbehållit sig rätten till ett beställt porträtt får beställaren låta ta in porträttet i tidning eller tidskrift eller i skrift med biografiskt innehåll, förutsatt att fotografen inte har gjort särskilt förbehåll mot det.

Genom rättsfallet NJA 1982, s. 23 har fastslagits att rätten till fotografisk bild enligt fotografilagen inte avser äganderätten till negativet. En beställare av ett fotografi har således inte utan särskild överenskommelse härom med fotografen rätt att få ut negativet.

Det upphovsrättsliga skyddet är enligt fotografilagen i regel 25 år från det år då bilden framställdes. Om fotografiet har ett konstnärligt eller vetenskapligt värde gäller skyddet under samma tid som enligt upphovsrättslagen, dvs. under fotografens livstid och 50 år därefter.

I sammanhanget kan nämnas att upphovsrätten till litterära och konstnärliga verk enligt upphovsrättslagen från början alltid tillhör den som har skapat verket. Detta gäller såväl den ekonomiska rätten att mångfaldiga verket m. m. som den ideella rätten. Den ekonomiska rätten kan emellertid enligt 27 § upphovsrättslagen överlåtas till annan. I fråga om beställd porträttbild gäller dock att upphovsmannen inte får överlåta rätten till bilden utan tillstånd av beställaren eller dennes arvingar. Att exemplar av ett verk överläts innebär inte att upphovsrätten överläts.

Motionsmotivering

I motion L802 (fp) framhålls att principiella skäl talar för att upphovsrättslagen bör ge skydd också åt fotografiska verk. En lämplig ordning synes motionärerna vara att sådana verk ges ett fullständigt skydd om de har s. k. verkshöjd och ett mera begränsat skydd om de inte fyller kvalitetskravet. Motionärerna framhåller att en förändring i enlighet med det anförda kräver en omarbetning av upphovsrättslagen och fotografilagen vilken lämpligen bör göras av upphovsrättsutredningen.

Motionärerna tar också upp frågan om rätten till beställd fotografisk bild. Motionärerna anser att rätten till beställt fotografiskt porträtt bör tillkomma beställaren medan rätten till andra beställda bilder bör förbehållas fotografen. Denna huvudregel bör kunna frångås genom avtal. Om inte uttrycklig överenskommelse träffats bör dock beställare av porträttbild alltid ha rätt att använda bilden för biografiskt ändamål och fotografen få utnyttja andra beställningsverk än porträtt i reklamsyfte. Enligt motionärerna bör en sådan ändring genomföras i samband med den begärda översynen av upphovsrättslagen och fotografilagen. Om en översyn ej kommer till stånd bör en ändring ske i fotografilagen.

Tidigare behandling

Frågan om rätten till beställd fotografisk bild övervägdes ingående vid tillkomsten av fotografilagen (prop. 1960:17, 1LU 41). Beträffande skälen för den valda lösningen kan hänvisas till den redovisning som finns intagen i betänkandet LU 1981/82:22.

Vid riksmötet 1981/82 aktualiserades åter frågan genom fyra motioner i vilka framfördes önskemål om en ändring av fotografilagen i syfte att ge fotografen en starkare ställning. I sitt av riksdagen godkända betänkande i ärendet (LU 1981/82:22) framhöll utskottet att det fanns starka skäl för att fotografers rättigheter i förhållande till beställare av bilder borde förstärkas. Utskottet delade därför motionärernas uppfattning att fotografilagens bestämmelser i aktuellt hänseende borde bli föremål för en översyn. Enligt vad utskottet då inhämtat hade ordförandena i de nordiska upphovsrättsutredningarna beslutat att med förtur behandla spörsmålet om fotografers rätt till sina bilder, och några tilläggsdirektiv till den svenska utredningen eller särskilda uttalanden från riksdagens sida var därför inte erforderliga.

Utskottet ansåg det dock lämpligt att motionerna jämte utskottets betänkande överlämnades till utredningen för att tas i beaktande under utredningsarbetet. Utskottet hemställde att riksdagen hos regeringen skulle begära att så också skedde.

Utskottet

I betänkandet behandlas fem motioner angående olika upphovsrättsliga frågor.

I motion L807 (c) tas upp frågan om rätt att göra *inspelningar av TV-program* för visning på vårdinrättningar. Enligt lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk har de som skapat ett TV-program en rätt att utnyttja programmet ekonomiskt under förutsättning att det har s. k. verkshöjd. Denna rätt innefattar bl. a. en ensamrätt att göra inspelningar av programmet på exempelvis videogram och att framställa kopior av inspelningen. Ensamrätten är emellertid begränsad genom olika undantagsbestämmelser. Enligt en sådan undantagsregel får för enskilt bruk framställas enstaka exemplar av offentliggjorda verk. Med stöd av regeln kan exempelvis en enskild person spela in program som sänds ut i TV. I uttrycket enskilt bruk ligger att en sådan inspelning bara får ske för användning inom den närmaste familje- eller vänkretsen och inom mindre sammanlutningar av privat eller personlig karaktär.

Även de utövande konstnärerna som uppträder i ett TV-program samt TV-företaget har en viss ensamrätt till programmet. Bl. a. får utsända program inte spelas in utan deras tillstånd. Även här gäller emellertid undantag då inspelningen sker för enskilt bruk.

När det gäller dem som medverkar i TV-program som fotografer har de enligt lagen (1960:730) om rätt till fotografisk bild i princip samma rättigheter som upphovsmännen.

I motion L807 (c) framhålls att många som vistas på sjukhem eller ålderdomshem av olika skäl inte har möjlighet att följa TV-programmen under kvällstid. Enligt motionärerna skulle emellertid deras intresse att kunna få del av TV-utbudet kunna tillgodoses genom att programmen spelades in på videogram som kunde visas under dagtid. Motionärerna påpekar att upphovsrättslagen för närvarande lägger hinder i vägen för en sådan service. Med hänvisning till att ålderdomshem och sjukhem får anses som en ersättning för det egna hemmet där inspelning av TV-program är tillåten hävdar motionärerna att upphovsrättslagen bör ändras.

Som framgår av redogörelsen ovan får vårdinrättningar inte utan tillstånd från de olika rättighetshavarna spela in TV-program i syfte att senare visa programmen för patienterna. I praktiken torde det vara omöjligt för vårdinrättningarna att för varje enskilt program som avses bli inspelat införskaffa sådant samtycke, och upphovsrättslagen utgör därför hinder för att vårdinrättningarna kan ge patienterna del av TV-utbudet under annan tid än ordinarie sändningstid. Utskottet delar motionärernas uppfattning att det är angeläget att detta hinder undanröjs. Enligt vad utskottet inhämtat väntas upphovsrättsutredningen vid årsskiftet 1987-1988 framlägga ett del-

betänkande vari bl. a. det genom motionen aktualiserade spörsmålet liksom andra frågor om det s. k. halvenskilda bruket kommer att behandlas. Någon åtgärd från riksdagens sida med anledning av motion L807 är därför inte påkallad.

I motion L809 (vpk) framförs önskemål om att *ersättning för visning av konst* skall utgå enligt upphovsrättsliga principer.

Upphovsrättslagen ger den som skapat ett konstnärligt verk en rätt att ensam bestämma huruvida och i vilken mån verket skall göras tillgängligt för allmänheten genom bl. a. offentligt framförande eller visning. Ensamrätten är dock begränsad genom att utgivna eller överlåtna exemplar av konstverk fritt får visas offentligt på annat sätt än genom film eller i TV.

När det gäller konstnärliga verk som finns i offentliga institutioners ägo och som visas för allmänheten eller används på annat allmännyttigt sätt anvisar staten varje år medel som ersättning åt konstnärerna. Ersättningen tillförs Sveriges bildkonstnärnsfond som inrättades år 1982. Ur fonden utgår medel till yrkesverksamma bild- och formkonstnärer.

Enligt vad utskottet inhämtat kommer upphovsrättsutredningen att i samband med frågor om ersättning vid utlåning från offentliga bibliotek av litterära och musikaliska verk också ta upp spörsmålet om visningsersättning. Ett betänkande som rör dessa frågor väntas bli avlämnat vid årsskiftet 1987-1988. Utredningens överväganden bör inte föregripas, och utskottet avstyrker därför bifall till motion L809.

Motionären i motion L808 (s) framhåller att många olika förhållanden utgör hinder för musiklivet att få tillgång till *notmaterial*. Hindren beror enligt motionären mera sällan på tonsättarna utan främst på andra rättighetshavare som t. ex. förläggare och uthyrare. Motionären anser att upphovsrättsutredningen bör få i uppdrag att klarlägga förhållandena på musikområdet.

Enligt utskottets mening får motionärens önskemål ses mot bakgrund av att orkestrar, körer m. m. i stor utsträckning är hänvisade till att hyra de noter som behövs och att hyreskostnaderna i många fall kan vara höga. Endast i begränsad mån finns noter tillgängliga för utlåning eller för försäljning. Till bilden hör också att handel och uthyrningsverksamhet med noter för vissa typer av musik inte är ekonomiskt bärkraftig.

Liksom när det gäller andra upphovsrättsligt skyddade verk har upphovsmannen till ett musikaliskt verk en ensamrätt att framställa exemplar av verket t. ex. i notskrift. Den allmänna regeln om kopiering för enskilt bruk gäller emellertid också musikaliska verk. Upphovsmannen har vidare rätt att bestämma huruvida och i vilken omfattning exemplar av verket skall spridas till allmänheten genom exempelvis försäljning eller uthyrning. I detta hänseende skiljer sig ensamrätten till musikaliska verk från vad som gäller beträffande litterära verk. Sedan litterära verk givits ut får de nämligen fritt spridas bland allmänheten. Att uthyrning av musikaliska verk innefattats i ensamrätten sammanhänger med att som närmare redovisats ovan (s. 7) uthyrning är den normala distributionsformen för mer omfattande notmaterial såsom noter till kör- och orkesterverk.

Upphovsmannen kan helt eller delvis överlåta sin rätt att utnyttja verket ekonomiskt. Sålunda kan genom förlagsavtal en förläggare få rätt att ge-

nom tryck eller på annat liknande sätt mångfaldiga och ge ut ett musikaliskt verk.

I likhet med motionären anser utskottet att det är en grundläggande förutsättning för musiklivet att utbudet av notmaterial är brett och allsidigt. Att noter finns tillgängliga på marknaden är också av stor betydelse för tonsättarna eftersom deras möjligheter att få sina verk spelade då ökar. Som närmare belysts i en rapport från statens kulturråd år 1985 är emellertid både utgivningen och distributionen av noter bristfällig i många avseenden. Problemen på området beror i viss mån på att produktionen av notmaterial är kostsam. En starkt bidragande orsak är också enligt rapporten att rätten att framställa kopior av noter för enskilt bruk i stor utsträckning utnyttjas på ett inte tillåtet sätt och att denna privatkopiering gjort handeln med noter olönsam. För att öka tillgången på noter har riksdagen på förslag av regeringen under senare år beviljat särskilda medel för bidrag till notutskrifter och notutgivning. Enligt utskottets mening kan emellertid problemen på området inte lösas enbart genom statliga bidrag. Också utformningen av det upphovsrättsliga regelsystemet måste övervägas. Som tidigare redovisats är upphovsrättslagen för närvarande föremål för en allmän översyn. I den nu pågående etappen av översynen kommer utredningen enligt vad utskottet inhämtat att behandla frågor om det enskilda bruket och det s. k. halvenskilda bruket, dvs. sådan kopiering som sker inom olika organisationer för organisationens räkning. Utredningens förslag i dessa frågor väntas föreligga vid årsskiftet 1987-1988 och kan enligt utskottets mening få betydelse på notområdet. Utskottet utgår från att utredningen också i sitt fortsatta arbete uppmärksammar de upphovsrättsliga spörsmål som har samband med utgivning och distribution av noter.

Med hänsyn till det anförda anser utskottet att något särskilt uttalande från riksdagens sida med anledning av motion L808 inte är påkallat.

I motion L814 (m) framförs önskemål om att *tiden för det skydd som upphovsrättslagen ger* skall förlängas från nuvarande 50 till 70 år. Med utgångspunkt i diskussioner som förts angående omarbetning av psalmen Fädernas kyrka framhåller motionären att det på sina håll saknas känsla för hur viktigt det är att litterära och konstnärliga verk inte skadas genom olika förändringar.

Utskottet vill för sin del framhålla att skyddstiden för litterära och konstnärliga verk måste bestämmas efter en avvägning mellan å ena sidan upphovsmannens intresse av att tillförsäkras en bestämmanderätt över sitt alster under en tillräckligt lång tid och å andra sidan allmänhetens intresse av att från början skyddade verk efter en tid kan fritt utnyttjas. Enligt utskottets mening får den nuvarande skyddstiden på 50 år, vilken i princip räknas från upphovsmannens död, anses innebära en rimlig avvägning mellan dessa båda motstridiga intressen. Den i Sverige gällande skyddstiden överensstämmer också med den minimitid som föreskrivs i Bernkonventionen för skydd för litterära och konstnärliga verk och med vad som gäller i många andra länder.

Vad som anförs i motionen ger utskottet vidare anledning att understryka att det förhållandet att skyddstiden för ett verk löpt ut inte innebär att verket får förvanskas eller eljest utnyttjas utan några begränsningar. Enligt upp-

hovsrättslagen kan nämligen domstol meddela förbud vid vite mot återgivande av ett litterärt eller konstnärligt verk på ett sätt som kränker den andliga odlingens intressen. Syftet med bestämmelsen är att ge möjligheter till ingripanden mot bearbetningar som innebär en grov vandalisering av verket och därför ter sig grovt stötande för den litterärt eller konstnärligt intresserade allmänheten. I våra nordiska grannländer har motsvarande regel tillämpats i fråga om vissa bearbetningar av klassisk litteratur och av klassiska musikaliska verk.

På grund av det anförda avstyrker utskottet bifall till motion L814.

I motion L802 (fp) framförs önskemål om att upphovsrättslagen skall bli tillämplig på *fotografiska bilder*. Vidare begärs att de nuvarande reglerna om rätt till beställd fotografisk bild ändras så att fotografen förbehålls rätten till beställda bilder med undantag för beställt porträttfotografi.

Som tidigare nämnts regleras fotografers rätt till sina bilder i fotografilagen. Enligt huvudregeln i fotografilagen har den som framställt en fotografisk bild ensamrätt att framställa exemplar av bilden liksom att visa den offentligt. För beställt fotografi gäller särskilda regler. Rätten till sådan bild tillkommer beställaren, om inte annat uttryckligen har avtalats. Fotografen får dock på sedvanligt sätt ställa ut bilden i reklamsyfte, om inte beställaren förbjuder det. Även om fotografen har förbehållit sig rätten till ett beställt porträtt får beställaren låta ta in porträttet i tidning eller tidskrift eller i skrift med biografiskt innehåll, förutsatt att fotografen inte har gjort särskilt förbehåll mot det.

Skyddet enligt fotografilagen är i regel 25 år räknat från det år då bilden framställdes. Om fotografiet har ett konstnärligt eller vetenskapligt värde gäller skyddet under samma tid som enligt upphovsrättslagen, dvs. under fotografens livstid och 50 år därefter.

Den översyn av det upphovsrättsliga regelsystemet som för närvarande pågår inom upphovsrättsutredningen omfattar också bestämmelserna om rätt till fotografisk bild. Enligt vad utskottet inhämtat kommer utredningen under en senare etapp av utredningsarbetet att överväga frågan om en integrering av fotografireglerna i upphovsrättslagen. Det av motionärerna aktualiserade spörsmålet om rätt till beställt fotografi kommer utredningen att ta upp i det delbetänkande som väntas föreligga vid årsskiftet 1987-1988.

Med hänsyn till att motionärens båda önskemål således kommer att prövas av upphovsrättsutredningen är någon riksdagens åtgärd i saken inte påkallad. Utskottet avstyrker därför bifall till motion L802.

Utskottet hemställer

1. beträffande *inspelning av TV-program*
att riksdagen avslår motion 1986/87:L807,
2. beträffande *visningsersättning*
att riksdagen avslår motion 1986/87:L809,
3. beträffande *upphovsrätt till noter*
att riksdagen avslår motion 1986/87:L808,
4. beträffande *tiden för upphovsrättsligt skydd*
att riksdagen avslår motion 1986/87:L814,

5. beträffande *fotografisk bild*
att riksdagen avslår motion 1986/87:L802.

LU 1987/88:9

Stockholm den 17 november 1987

På lagutskottets vägnar

Per-Olof Strindberg

Närvarande: Per-Olof Strindberg (m), Lennart Andersson (s), Owe Andréasson (s), Stig Gustafsson (s), Martin Olsson (c), Inga-Britt Johansson (s), Allan Ekström (m), Bengt Kronblad (s), Bengt Harding Olson (fp), Gunnar Thollander (s), Marianne Karlsson (c), Berit Löfstedt (s), Ewa Hedkvist Petersen (s), Håkan Stjernlöf (m) och Barbro Sandberg (fp).